

*5a. een Légba, die aan een kant mannelijk is,
en aan de andere kant vrouwelijk*

beschermd worden.

De Légba uit mijn verzameling (afb 6a) houdt overigens al jarenlang een oogje in het zeil. Noodzakelijk optreden zijnerzijds is tot op heden niet aan de orde geweest! Van mij krijgt hij wel regelmatig een aai over zijn bol.

De Légba wordt traditioneel geplaatst op een verhoging of altaar in het huis of op de binnenplaats, met het gezicht naar buiten gericht. Het is voor de bewoners een vast ritueel om de Légba zoveel mogelijk te laten meegenieten van spijsen en dranken, anders zou hij wel eens rare streken kunnen uithalen. Boven op het hoofd is meestal een omranding met een gat gemaakt om het offeren van spijs en drank gemakkelijker te maken (afb 6b).

5b. de mannelijke kant in vooraanzicht

Bijzondere kwaliteit

Het aardewerk van de figuren is kwetsbaar. Dit komt doordat de klei werd gebakken in open vuren met daardoor relatief lage temperaturen. Ondanks deze beperkingen zijn de potten en figuren van een bijzondere kwaliteit. Vaak hebben ze een prachtig patina gekregen door de talloze spijs- en drankoffers (afb 6c). Hoewel het geen archeologische objecten betreft, is het aardewerk vaak stukken ouder dan veel Afrikaanse houten voorwerpen, die doorgaans worden aangeboden. Ronde onderranden (handgevormd) en resten van spijsoffers kunnen een aanwijzing zijn voor een wat hogere leeftijd.

De in de recente tijd vervaardigde terracotta figuren zijn veelal toe te schrijven aan de vodunsi en kunstena-

res Sowanou Ambede uit het dorp Aklatou in het Monodistrict van Togo. (Aklatou: ± 8 km uit de kust en ± 10 km van de Monorivier.) Zij gebruikte een draai-schijf, waardoor haar producten geen ronde maar een wat platte onderrand hebben. Voor haar terracotta's is overigens belangstelling vanuit de hele wereld. Zij werkte op bestelling en tegen vaste prijzen. Légba figuren hebben iets aandoenlijks over zich en worden nogal eens vergeleken met de beelden van de Columbiaanse kunstenaar Fernando Botero (1932) (afb 7).

Jacques Krekelaar

*afb. Links : 6a. Onze fiere Légba wachter, h 54 cm
afb. Onder: 6b. Hoofd van Légba met 'offerbakje' op de kruin*

afb. Li-onder: 7. De voluptueuze figuren van Fernando Botero doen niet onder voor Légba's

6c. de 'huis-Légba' van de auteur. h 54 cm

Bronnen

- Elst, Rob van - *Potten met een boodschap: ritueel aardewerk uit Togo en Benin* – website www.ArteMagica.nl
Voor bovenstaand artikel "Legba figuren van de Ewe en de Fon" werd voor een substantieel deel geput uit dit stuk van Rob van Elst, Galeriehouder te Haarlem. De redactie bedankt hem voor zijn toestemming om van deze bron gebruik te mogen maken.
- [AM] Tentoonstellingscatalogus - *Geest en kracht, Vodun uit West-Afrika* - Afrikamuseum Berg en Dal, 1996
- Schaedler, Karl-Ferdinand - *Earth and Ore* - pag 190-193, Panterra, München 1997
- Christoph, Henning a.o.- *Soul of Africa - Magie eines Kontinents* - Köneman, Keulen 2000

Afbeeldingen

1. Schaal met noppen en menselijk figuur - Mami Wata
2. Légba rompfiguur met kleursporen
3. Légba met duidelijke offersporen en kleurgebruik.
4. Tweehoofdige Légba gemaakt door Sawanou Ambede.
- 5a. Man/vrouw beeld gemaakt door Sawanou Ambede
- 5b. De mannelijke kant van afb.4
- 6a. Légba met omranding op het hoofd als offerplaats; met erectie.
- 6b. en c. Onze Légba zorgt voor rust en harmonie in de familie.
7. Schilderij van Fernando Botero – foto mademoiselleistanbul.com

Fotografie: afb 1 en 6 : Jacques Krekelaar, Burgh-Haamstede
afb 2 t/m 5 : Galerie Arte Magica, Haarlem

Yamfeest bij de Abelam

Johan Mikkers

Vooral de gevlochten Yammaskers zijn bekend, maar hoe worden ze gebruikt?
Het Yamfeest maakt veel duidelijk.

Reis naar de Abelam

In 1995 maakte ik mijn eerste reis naar de Baliemvallei en het Sentani-meer in het voormalig Nederlandse deel van Nieuw Guinea met reisorganisatie Djoser. Die eerste kennismaking was zo goed bevallen dat ik in 2000 en 2003 wederom naar dit eiland ben gereisd, nu naar het onafhankelijke oostelijke deel Papua New Guinea (PNG). Toen heb ik deze reizen zelf georganiseerd, wat bijna een jaar vergde. Je inlezen, uitzoeken waar ik naar toe wilde en vooral het leggen van contacten. De reizen naar PNG maakten we met

een kleine groep. Ik had een Nederlandse antropoloog leren kennen, die al contacten had in PNG. Hij is namelijk afgestudeerd op een onderwerp over papoea's. De andere leden van de groep bestond uit mijn zoon Marcel (de maker van de foto's), een bioloog, een reisvriend en mijn nicht. Via Singapore en Australië vlogen we naar Port Moresby. Een binnenlandse vlucht bracht ons in Wewak. Met een pick-up zijn we naar de Maprik gereden. We hebben verschillende dorpen bezocht en op weg naar Pagwi. Daar lagen twee boomstam-

kano's met buitenboordmotor in de rivier de Sepik op ons te wachten. Die hebben ons overal gebracht, waar we heen wilden langs de rivier. We hebben veel door het oerwoud en de moerassen gelopen en zijn met een klein vliegtuigje teruggevlogen naar Wewak. Vandaar gingen we met een binnenlandse vlucht naar Mt. Hagen. De meest bijzondere ervaring tijdens de reis in 2003 was het geluk dat we hadden een Yamfeest mee te maken. Daarover gaat mijn verhaal.

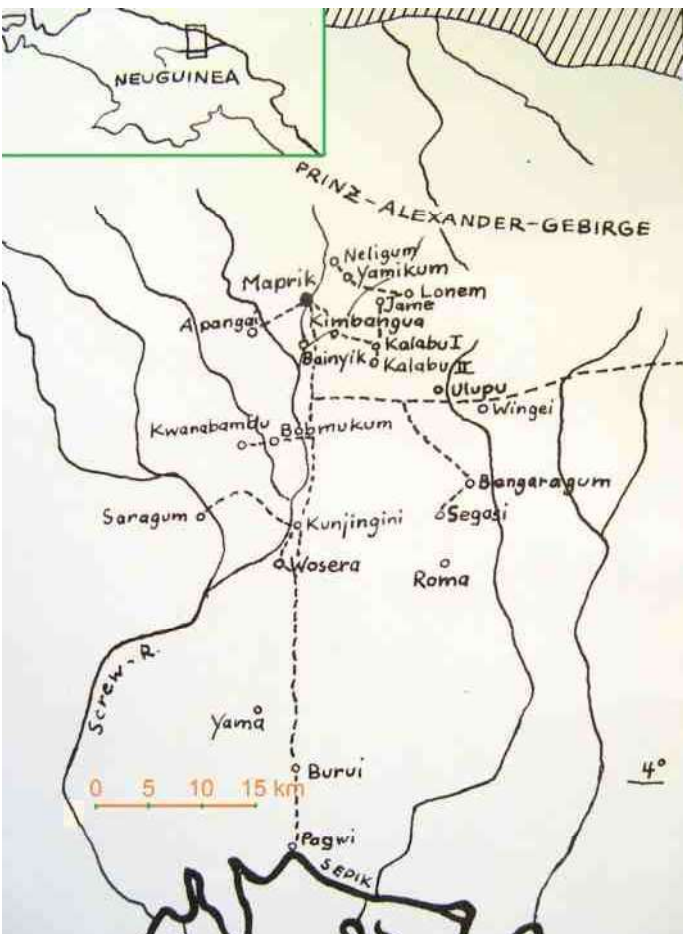
2. Beschilderde gevelnok van het ceremoniële Tambaran-huis in het dorp Apangai. Op de vorige blz. dit huis in zijn omgeving.

Rechts onder

5. Tol, gemaakt van cocosnoot

Onder:

3. Landkaart Abelam gebied

Het planten van de yam-knol

afb. 4

Dat gebeurt als volgt: Er wordt een ongeveer drie meter diep gat gegraven. Een lange dunne bamboestengel wordt in de grond gestoken (peilstok) en daarna wordt het gat weer met aarde opgevuld. Daarboven komt een ongeveer één meter hoge aarden heuvel.

Door de peilstok weet men hoe diep de losgemaakte grond is waarin de wortel van de te planten yam onbelemmerd kan uitgroeien.

Dan wordt een stukje knol van de voorgaande oogst, dat ze hebben laten spruiten, op de smalle heuvel gelegd en weer met aarde afgedekt (6). Voor de te verwachten ranken (3) wordt een soort latwerk (1,3,4) bovenop de heuvel

gemaakt, zodat er voldoende aangrijppunten ontstaan. De ondersteuningswand (8) zorgt ervoor dat de aarde niet kan gaan verschuiven.

Regelmatig wordt het onkruid gewied en de groei van de knol wordt via een kijkgat (9) gevolgd.

Teelt van ceremoniële yams

Yamknollen worden overal in de tropen verbouwd, maar geen volk op aarde zet zich zo in voor hun yamknollen als de Abelam. Om met René Gardi (de schrijver van enkele boeken over de papoea's) te spreken: ze hebben een goede verhouding met hun planten, zoals bij ons de oude boeren, die zelfs zon-

dags nog naar hun akkers gaan om de ontwikkeling van het gewas nauwkeurig te volgen. En bij de Abelam geldt die extra aandacht dan vooral de yamsoort die reusachtige knollen kan voortbrengen (een cultivar van *Dioscorea alata*). Deze soms wel tot drie meter lange knollen worden in, door hagen afgeperkte en voor vrouwen streng verboden tuinen, geplant.

6. Masker op de bovenkant van een reuzen-yam, hangend onder een staak

Mystieke aspecten van de Yamweek

Wil de planter na ongeveer zes tot acht maanden een echt zeer grote knol oogsten dan moet hij vele magische rituelen toepassen, die met verschillende taboes verbonden zijn. Zo moet de tuin vooral van alle vrouwelijke invloed verschoond blijven en dus dient de planter zich te onthouden van elke seksuele toenadering. Tot de magische handelingen behoort ook een tollenspel (afb 5). Om er voor te zorgen dat de yams groot worden, laat de man, als 'vruchtbaarheidsbetovering' de tol draaien in de richting van de groei van de ranken. Een ander 'groeimiddel' is een bepaald rood, heet poeder. Dit poeder heb ik niet kunnen waarnemen en ik ga ervan uit dat het een soort peperpoeder is. Het wordt door "big men" (mannen, die de initiatie hebben ondergaan) via sluiptwegen uit ver weg gelegen dorpen gehaald. Het poeder wordt over de zich ontwikkelende ranken gestrooid. Twee á drie maanden na het planten wordt de heuvel een keer geopend om te kijken of de groei naar wens verloopt. Door de 'magische hitte' van het rode poeder, zou de knol zich beter ontwikkelen en langer worden en

dat is uiteindelijk de bedoeling. Vrouwelijke invloed is een gevaar voor de ontwikkeling van de reuzen yams. De hoge hagen beschermen de tuinen tegen de blikken van de vrouwen. Ieder contact met vrouwen wordt gezien als onrein met als gevolg dat de groei van de knollen zou stagneren. Recht gegroeide yams gelden als mannelijk. Hebben de yams tijdens de groei allerlei onregelmatigheden en uitstulpingen

ontwikkeld dan beschouwt men dit als vrouwelijk yams. De versiering is in overeenstemming met het 'geslacht' van de yams.

Tijdens de groei geven de planters de planten een bijzondere naam, en roepen ze geregeld de clangeesten, de overledenen en het gesternte aan. Dit in de hoop dat zij zullen nederdalen in de heilige tuin en zullen zorgen voor een goede groei. Een druppeltje bloed uit de penis zou de vruchtbaarheid en de ontwikkeling van de yam bevorderen.

De Yamceremonie

Aan het einde van het groeiseizoen worden de Yams tijdens een feestelijke ceremonie opgegraven. De mannen versieren de yams met veren, maskertjes, vruchten e.d. Ook jongetjes mogen helpen. De yams zien er dan net zo uit als de mannen die de feestdans uitvoeren. Waardesymbolen als de karahut (of gumbale - zie afb. 10b) en geldringen worden soms op de yams gelegd. De reuzen yams worden gezien als geestvolle wezens, als persoonlijkheden die kunnen zien en horen. Die menselijke identiteit van de yams klinkt ook door in termen als 'borstomvang' en 'bovenbeen', die

7. Maskers van hout, plantenvezels en veren

8. De ceremoniële Yams staan opgesteld voor het Tambaran-huis, klaar voor het opmeten.

gebruikt worden tijdens het meten van de grootte van de yam. Want die grootte is belangrijk in de onderlinge competitie. Op het dorpsplein, waar de yams zijn opgesteld,

worden ze onderling vergeleken. Na een keuring klinkt er gegrom en gaan de keurmeesters naar de volgende yam tot ze allemaal gekeurd zijn. Vastgesteld wordt wie de lang-

ste en mooiste yam heeft ingebracht. Elk dorp dat mee doet levert slechts één yam, dit is de ceremoniële Yam. Het winnende dorp moet het volgende jaar de festiviteiten organiseren. Na afloop van de festiviteiten worden de yams weggeven aan een ander dorp, om op te eten. Niet naar iemand uit de eigen familie. Je eet uiteindelijk niet je eigen voorvaderen op. Daarmee ontstaat echter ook bij de ontvanger (uit een andere sociale groep) een zekere schuld, en is deze daardoor verplicht een tegenprestatie te leveren. Direct of wellicht jaren later, als het maar in verhouding staat. Achter deze jaarlijkse yamwedstrijden zit een gedachte van het hebben van overwicht – superioriteit over de verliezers. Hoe groter jouw yam is, hoe meer invloed, macht en prestige je krijgt over de ontvanger van de yam. Weigeren is er niet bij.

9. Houtsnijwerk op de draagbalk van het Tambaran-huis

10. De trommelende 'big men' komen achterwaarts het feestterrein op.

“Big men” (nimandu)

De “big men” (nimandu) dragen soms een karakteristieke oorlogs-rugversiering aan een snoer om de nek, de karahut (afb 10) of gumbale genoemd. Deze zijn er in verschillende uitvoeringen. Ze hebben de vorm van het menselijk lichaam en zijn gemaakt van vezels en bezet met nassaschelpjes. Ze worden met aardkleuren beschilderd. Rood komt van de klei, zwart is houtskool en wit is gemaakt van kalk. De ingezette zijwintanden stellen de armen voor en aan de benen hangen soms veren van bijvoorbeeld de kakatoe. Ze worden alleen door mannen gedragen die de initiatie hebben ondergaan. “Kara” betekent in de Abelam-taal zwijn en is de belichaming van strijdlust en kracht. De versiering wordt tegenwoordig ook gedragen bij het openen van een mannenhuis en initiaties. Als de Abelam vroeger op oorlogspad

gingen werd de karahut in de mond gedragen om de vijand angst in te boezemen. Het is zeker geen dagelijkse versiering.

10b. Karahut op rug van 'Big man'

Wij mochten er bij zijn

Zo'n feest te kunnen bijwonen is bijzonder, omdat de yamfeesten normaliter besloten zijn. De gidsen van ons wilden er eerst ook niet naar toe uit angst voor eventuele hen niet goed gezinde geesten. Op weg naar Notting Hill, waar op onze vorige reis nog een mooi Tamberan huis stond, ontmoetten we evenwel een oudere man, die vertelde dat er in het naburige dorp Neligum (zie kaartje) een feest aan de gang was. Het was rond het middaguur en behoorlijk heet, toen we er aankwamen. We werden hartelijk ontvangen door het dorps-hoofd, mochten blijven, en kregen een plek met schaduw bij een hut toegewezen. Van daaruit hadden we een prima zicht op het dorpsplein. Het feest zou om 12.00 uur beginnen en die tijd was al voorbij. Ons werd verzekerd, dat er toch echt nog een yamfeest zou plaatsvinden.

11. Onder tromgeroffel worden de versierde yams in een rondedans getoond.

Tja, wat is tijd in Nieuw Guinea? De mensen waren open en vriendelijk naar ons toe. Wat ons verbaasde is, dat er een Franse en een Japanse antropoloog aanwezig waren. Zij memoreerden, dat de cultuur van de Abelam verloedert en dat er onder de jongeren geen interesse meer is voor de culturele gebruiken. Rond half twee kwam er plots tromgeroffel uit het mannenhuis. Mannen liepen tromroffelend achterwaarts het plein op en werden gevolgd door zingende vrouwen. De ouderen keken geboeid toe, terwijl de jongeren ongeïnteresseerd met andere dingen bezig waren. Er leek inderdaad duidelijk sprake van een generatiekloof. De mannen droegen de gigantische yamwortels. De wortelknollen waren prachtig versierd, de één nog mooier dan de ander. We stelden vast dat de abelam met hun tijd meegaan, want

ook moderne versieringen werden toegepast zoals coladopjes en verpakkingsmaterialen. De muziek en het zingen gingen onophoudelijk door. Uiteindelijk werden de yams schuin opgesteld tegen bamboelatten. We hadden er een mooi zicht op. De muziek stopte, waarna de beoordeling van de yams een aanvang nam. Na de keuring van elke yam klonk er een kreet, waarvan niemand ons duidelijk kon maken wat die betekende. Tijdens de keuring mochten we overal lopen om te filmen en te fotograferen. We werden zelfs nog uitgenodigd om 's avonds het grote feest bij te wonen en mee te eten, maar van dat aanbod konden we om praktische redenen (we hadden geen lampen bij ons om de weg terug te vinden als het donker werd) geen gebruik maken. Voor onderweg kregen we nog als dank voor onze aanwezig-

heid stukken yam mee.

Al met al waren we getuige geweest van een prachtige traditionele ceremonie en hebben we dit op video en foto vast kunnen leggen. Hoe lang zal dit gebruik nog blijven bestaan.....?

Afbeeldingen

- Foto's gemaakt door Marcel Mikkers, m.u.v. de foto van de tol (afb 5), die is gemaakt door Johan Mikkers
- Boek: Maaz, Klaus - *Die magische Welt der Abelam. Kunst und Kult in Papua-Neuguinea* - Lippisches Landesmuseum Detmold, 1989. Uit dit boek zijn de afb. 3 en 4 afkomstig:
- 3. Het kaartje toont het Abelamgebied. De stippellijnen zijn 'wegen'.
- 4. Groeischema van de yam-knol.